

DR. SC. OMER HAMZIĆ

Od koga i od čega je to Gračanica oslobođena 7. aprila 1945. godine

Podsjećanje na minula vremena, na prošlost uvijek je bilo u funkciji lakšeg raspoznavanja sadašnjosti i preciznijeg projektovanja budućnosti. Stoga je utvrđivanje kalendara značajnih događaja, koji će se obilježavati na jednom prostoru, uvijek bio dosta delikatan i politički osjetljiv posao, koji se kod nas „odrađivao“ uglavnom po ideološkim, dnevno-političkim ili u najmanju ruku po nekim paušalnim kriterijima. Tako se i dan općine, iako deklarativno uspostavljan radi očuvanja i unapređenja njenog identiteta i historijsko-kulturnog kontinuiteta, prije 1992. godine, u mnogim našim općinama i gradovima gotovo u sto posto slučajeva isključivo vezivao za neki krupniji historijski događaj iz perioda Drugog svjetskog rata. Definitivno zauzimanje nekog mjesta, odnosno grada od strane partizanskih jedinica (NOV) proglašavano je danom oslobođenja, a kasnije danom opštine ili grada. U Gračanici je to bio 7. april, koji se od sedamdesetih godina do početka rata za Bosnu i Hercegovinu, 1992. godine,

obilježavao kao Dan opštine i Dan oslobođenja. U suštini, to su bili datumi pobjede partizanskih jedinica i uspostave nove vlasti u nekom mjestu, nakon slamanja ustaško-domobranskih i njemačkih snaga koje su ga branile. Proglašavani su danom oslobođenja, rođendanom opštine isključivo po ideološkoj matrici i kao takvi bili potpuno u funkciji aktuelne vlasti. Stoga nije ni čudo što ni nakon više decenija njihovog obilježavanja, ti datumi nisu mogli „uhvatiti dublje korijene“ u našem narodu. Bili su to uglavnom „praznici vlasti“ koje narod nije mogao „posvojiti“ jer nisu ni imali nikakve veze sa njegovom tradicijom i identitetom. Kako neko napisa, po pravilu, to se dešava uvijek tamo „gdje se kolebljivost identiteta proizvodi pod uticajem ideoloških promjena i jednokratnih političkih režima“.

To međutim, ne znači da nije trebalo i da danas ne treba obilježavati značajne događaje i ličnosti iz doba antifašističkog rata 1941. – 1945. Zašto? Zato što fašizam kao društvena pojava još uvijek predstav-

lja opasnost na koju se mora računati na duge staze, pogotovo na ovim prostorima. Time se i rukovodilo Opštinsko vijeće u Gračanici donoseći Odluku o utvrđivanju značajnih datuma na nivou općine, u kojoj je 7. april zadržan kao Dan oslobođenja Gračanice u Drugom svjetskom ratu (5. 4 2001.).¹

Hercegovine tiče, bila je to posljednja bitka za njeno izvlačenje i oslobađanje ispod režima velikohrvatske, ustaške, u osnovi fašističke tvorevine NDH, koja je 1941. godine ovu zemlju – od Une do Drine – uzela kao plijen ili još bolje reći kao dar fašističke Njemačke i fašističke Italije, a da Bošnjake i ostale Bosance niko nizašto nije ni pi-

tao – s tim što, istine radi, u tom kontekstu treba dodati da se bosanske muslimane ni u prethodnom režimu malo toga pitalo. U njihovo ime uglavnom se odlučivalo negdje izvan Bosne. U svakom slučaju to je imalo vrlo tragične. O tome su već napisane ozbiljne studije i knjige.

Iako se od tada redovno obilježava kao „značajan općinski datum“, još uvijek u jednom dijelu lokalne javnosti (pa i šire) on se ne doživljava kao Dan oslobođenja, već kao dan okupacije Gračanice. Pitanje se u konkretnom slučaju odnosi na Gračanicu, ali je ono principijelne naravi i može se odnositi na bilo koje veće mjesto u Bosni i Hercegovini ili Bosnu i Hercegovinu kao cjelinu. Upravo zbog tih uopštavanja i nekih kontraverznih pogleda na završetak Drugog svjetskog (koji izgleda ovdje nije završen čak ni Dejtonskim sporazumom), to se pitanje ne smije ni potcjenjivati, niti precjenjivati, već mu treba prilaziti, kako iz pozicije tadašnje „prave“, tako i iz pozicije tadašnje „pogrešne strane“.

Kad je riječ o Drugom svjetskom ratu, velika stradanja i žrtve pretrpjeli su svi narodi na ovim prostorima, bosanski muslimani posebno. Na historijskoj vjetrometini, u tom velikom sukobu, nošeni plimom i osekom svjetskih i lokalnih ratnih događaja, ostavljali su svoje kosti na raznim stranama svijeta: od južne Francuske do Staljingrada, od Tuzle do Maribora, od Beograda do Beča... Uvijek za tuđi račun, o svom trošku i na svoju štetu... Isuviše su nam poznate historijske ublehe o cvijeću hrvatskog naroda i Bosni i Hercegovini kao hrvatskom povijesnom korpusu, isuviše dobro smo iskusili razna „načertanija“ o Bosni i Hercegovini kao srpskoj istorijskoj zemlji. Da je bio drugačiji rasplet Drugog svjetskog rata, u to nema sumnje, Bosna i Hercegovina bi bila samo geografski pojam, a sa bosanskim muslimanima ko zna šta bi bilo. Da sad ne potežemo dokumente iz kojih vidimo da im je bio namijenjen nestanak. To se nije dogodilo, upravo za-

Ne ulazeći u političku pozadinu priče o partizanima kao „o oslobodiocima koji su nas okupirali“, prije svega, moramo se podsjetiti na historijske činjenice koje se odnose na završetak Drugog svjetskog rata na ovim našim prostorima. Što se Bosne i

¹ Kalendar obilježavanja značajnih događaja na nivou opštine Gračanica, dokument Odbora za obilježavanje značajnih događaja i ličnosti Općinskog vijeća Gračanica, koji je poslužio kao podloga za javnu raspravu i obrazloženje Odluke o utvrđivanju značajnih datuma na nivou općine Gračanica. Općinsko vijeće Gračanica tu je odluku donijelo 5. 4. 2001. godine, *Gračanički glasnik* br. 11., Gračanica 2001., 10

hvaljujući Titovoj partizanskoj vojsci, čija se pobjeda kod Gračanice, 7. aprila 1945. obilježava kao Dan oslobođenja u Drugom svjetskom ratu.

Špekulacije o tome da li je Titova vojska bila oslobodilačka ili okupatorska proizvod su političkih sučeljavanja oko nečega što je jasno ko dan. Naravno, ko hoće da vidi. Historija nije učiteljica života u političkim razračunima suprotstavljenih ideologija i političkih koncepcija. Ja sam to nazvao *lepobrenizacija historije*. Nije teško raspetljati pitanje iz naslova ovog priloga koje se u suštini svodi na to jesu li, 1945. godine, partizani bili oslobodioci ili okupatori naših gradova i čaršija – ako ishod Drugog svjetskog rata posmatramo globalno: pobjedom Antihitlerovske (dakle antifašističke) koalicije, oslobođene su sve zemlje, koje su bile pod fašizmom. Jugoslovenska – Titova armija, kao dio oružanih snaga Antihitlerovske koalicije, bila je u tom pobjedničkom stroju. Dakle, njene jedinice su u tom svom oslobodilačkom pohodu oslobađale dio po dio ove zemlje – od koga – od fašizma. Tako je na red došla i Gračanica, 7. aprila 1945. godine. Tu dakle, ne bi trebalo biti nikakvog spora. Međutim, na lokalnom planu, nije baš tako čista situacija, stanje je mnogo zamršnije, istine su bolnije. Od kojih se često bježalo, prikrivalo, prećutkivalo.

Bolno saznanje da su pripadnici onih istih snaga, koje su oslobađale naša sela i gradove od fašista i fašističkog režima, sa znanjem ili bez znanja svojih najviših vojnih vrhova nešto kasnije počinili teške zločine nad zarobljenim civilima – podanicima propale fašističke države i pripadnicima njene poražene vojske u kojoj su u velikom broju, slučajno ili ne, bili naši

očevi i djedovi, dio je istine s kojom se moramo suočiti bez ikakvih predrasuda i opterećenja. Koliko god za nas bila bolna i traumatična, između ostalog i zato što se decenijama prikrivala (evo, i ovih dana iskopavaju se neke masovne grobnice po Sloveniji), ta istina, na historijskoj ravni, ne dovodi u pitanje antifašistički karakter i historijsku ulogu Jugoslovenske armije u Drugom svjetskom ratu, njen doprinos pobjedi antihitlerovske koalicije na globalnom i opstanku Bosne i, nesporno, bosanskih Muslimana u njoj. Naprotiv.

Da li u tom kontekstu ima smisla pitanje: od čega je to i od koga je to, zapravo, Gračanica oslobođena 7. aprila 1945. godine? Da budem konkretan: tačno prije 64 godine, u Gračanicu su ušle srbijanske partizanske jedinice sa antifašističkim oznakama na kapi kao pripadnice, dobro organizovane i disciplinovane, što ne reći slavne, Titove armije koja je već bila ne samo priznata, već zasluženo uvažena i uvažavana u redovima Antihitlerovske, dakle, antifašističke koalicije, kao demokratske alternative tadašnjeg civilizovanog svijeta. Te su jedinice, uz teške višemjesečne borbe i velike ljudske gubitke oko Gračanice,² uspjele otjerati ili istjerati preostale njemačke snage, ali i ustaško-domobranske i zelenokadrovske jedinice u koje

2 Gubici tri srpske brigade iz 23 srpske Narodnooslobodilačke divizije koja je u završnim operacijama u periodu od decembra 1944. do sredine aprila 1945. bila usmjerena na Gračanicu, bili su zaista veliki. Od ukupno 585 poginulih boraca iz 20. srpske brigade, 94 su poginula u borbama oko Gračanice. Iz 7. srpske brigade, od ukupno 550 poginulih, 61 je poginuo oko Gračanice, a iz 14. srpske brigade, od ukupno 1.010 poginulih u brigadi, čak je 455 poginulo u borbama oko Gračanice (podaci su uzeti iz spiskova imena poginulih boraca koji su objavljeni u monografijama spomenutih brigada).

su na ovaj ili onaj način bili mobilisani naši očevi i djedovi koji su, boreći se pod znamenjima Nezavisne Države Hrvatske, kao eminentno fašističke tvorevine, naivno vjerovali da se bore za svoju domovinu, tužno zvuči, za svoju Gračanicu i to platili vrlo visokom cijenom na bespućima odstupanja i u još uvijek neprozirnim maglama Blajburga i kontroverzama komunističkih i nacionalističkih historiografija, protitovskih i antititovskih tumačenja – a nije im dato ni da umru, ni da se spominju kao Bošnjaci – kao bosanski muslimani, već kao Hrvati, zato što su (a da ih niko nije pitao hoće li), jednog proljetnog jutra, hajde da budemo precizni, 10. aprila 1941. godine osvanuli u marionetskoj fašističkoj tvorevini pod imenom NDH i što su se, kao njeni, silom prilika podanici, našli u ili uz vojsku te propale fašističke države, sa kojom su otišli pravo u propast.

Tu negdje i leži odgovor na pitanje: od čega je to i od koga je to, zapravo, Gračanica oslobođena 7. aprila 1945. godine. Oslobođila se, dakle, onoga što ona u svojoj historijskoj biti, ustvari, nikada nije ni bila – oslobodila se njemačke fašističke okupacije i velikohrvatskog ustaškog režima pod kojim su Bošnjaci doživjeli najveća stradanja u Drugom svjetskom ratu u odnosu na sve ostale narode bivše Jugoslavije. Zato danas ima smisla priča o 7. aprilu 1945. godine kao Danu oslobođenja Gračanice od jednog eminentno fašističkog režima...

Politički događaji u posljednje vrijeme u susjednim državama, ali ponegdje i na domaćem terenu, još jednom nam potvrđuju činjenicu da fašizam nije stvar nekih prošlih vremena i ideologija, kojima treba da se bave samo historičari, već da je to fenomen savremenog doba, koji se regeneri-

še i manifestuje u raznim oblicima i formama. Da bi ga lakše raspoznavali, moramo se ponekad prisjetiti njegovih najdrastičnijih oblika iz prošlosti.

Zato ima smisla podsjećanje na ove i ovakve datume i godišnjice, ali bez ikakvih ideoloških političkih i ko zna kakvih opterećenja. Mi na ovaj način, makar i na simboličkoj, manifestacionoj ravni, iskazujemo svoje duboko opredjeljenje i potvrđujemo da u biti pripadamo svjetskom antifašističkom bloku. Potvrđujemo odanost antifašističkim tradicijama i budućim generacijama ukazujemo da su krajnji rezultati antifašističke borbe i žrtve muslimanskog, bošnjačkog, ali i drugih naših naroda u Drugom svjetskom ratu dostojne poštovanja i da su dio naše historijske baštine koje se Bosna i Hercegovina ne smije odricati.

Zašto? Zato što je antifašizam za Bosnu i Hercegovinu, možda više nego za bilo koju drugu zemlju u njenom okruženju, temeljni uslov opstanka.

To su iskusile generacije za nama, u to smo se i sami uvjerali u nedavnoj našoj prošlosti. Rat za Bosnu i Hercegovinu 1992. – 1995. godine potvrdio nam je sva ta iskustva – kao odbrambeni i antifašistički rat.

Zato je naša obaveza da ideju antifašizma, iznova odmjerenu i provjerenu u do nedavnih našim nesrećama, predamo u amanet novim generacijama, novim borcima za demokratske, humane odnose, novim borcima protiv zloupotrebe svakog nacionalnog cilja u ime i za račun totalitarnih i osvajačkih ideja, novim antifašistima. Ne smijemo dozvoliti da mlade generacije budu lišene mogućnosti da spoznaju pravu prirodu fašizma, i onog iz Drugog svjetskog rata kao i posljednjeg rata za Bosnu i Hercegovinu 1992.-1995. godina. □

